Maria-Cristina TRUŞCĂ
(Universitatea din Craiova)

Hamartia – scurt itinerar lingvistic despre rătăcire

Abstract: (Hamartia – *Short Language Itinerary about Wandering*) *Hamartia*, *verbum viator*, is included in the category of the itinerant lexical elements that are traveling throughout the historical stages of the Greek language, as a consequence of a permanent dynamic of their significance. The diachronic route, usually triggered by a linking process of the intra-/ extra-linguistic factors, attends a predictable concrete – abstract line and registrates important conversions of the initial semic formula. Our approach focuses on analyzing the semantic process of restriction, together with that of degradation of the meaning, indentifying primarly the way the archelexem ἁμαρτία is comprised into the TO KAKON assembly. Despite its fluidity and its semantic inflections, we may notice the constant presence of a static and invariant core of its content, with a pejorative significance that can be recognized in the prototype meaning: that of *error*. This central meaning is, the way we shall see, acquired by all its hyponimic hypostasis. The physical or psychic occurences of EVIL are, in fact, mistakes, *errors* from the right *path* – a fundamental concept of the classical *forma mentis*.

Keywords: *language dynamics*, *Greek language*, *diachronic semantics*, *hamartia*, *sin*

Rezumat: *Hamartia*, *verbum viator*, intră în categoria elementelor lexicale itinerante care străbat, în permanenta dinamica a semnificaţiei lor, etapele succesive ale limbii eline. Parcursul diacronic, cel mai adesea declanşat de convergenţa factorilor intra-/ extra-lingvistici, urmează previzibil traiectoria concret – abstract, fiind marcat de reconfigurări ale formulei semice iniţiale. În cazul nostru, este vorba despre activarea procesului de restrângere/ specializare, dublat de cel al evaluării negative a sensului, care determină încadrarea arhilexemului ἁμαρτία în categoria TO KAKON. Indiferent de fluctuaţiile semantice înregistrate, există însă la nivelul structurii de conţinut, un nucleu stabil, invariabil, cu o nuanţă constantă peiorativă, recognoscibilă în semnificaţia prototipică *rătăcire*, actualizată în toate ipostazele hiponimice ulterioare. Manifestările RĂULUI, fie ele sufleteşti sau trupeşti sunt, în esenţă, *rătăciri* de la *cale* - reper conceptual fundamental al structurilor mentale clasice.

Cuvinte-cheie: *dinamica limbii*, *limba greacă*, *semantica diacronică*, *hamartia*, *păcat*

1. AMAPTIA – paradigma clasică

Ἁμαρτία este un derivat cu sufixul -ία < din familia verbului ἁμαρτάνειν, denominativ cu conţinut polisemantic atestat lexicographic (*DGF*), (*LSJ*) având un sens primar – „a rata ţinta", „a eşua", „a rătăci", „a devia", dublat de cel secundar – „a se înşela", „a greşi", „a păcătui". Ἁμαρτία desemna *greşeala, eroarea* în judecată, în gest, în conduită, fiind unul dintre termenii fundamentali ai cadrului cultural arhaic/ clasic, asumat deopotrivă de morală, religie sau drept (*DELG*).

Potrivit *Lexiconului Ebeling* (1871), termenul este absent din epopeile homerice; dicţionarul atestă, în schimb, frecvenţa verbului ἁμαρτάνειν în contexte non-normative,

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

având sensul primar, concret „a rata ţinta", în relaţie opozitivă cu τυγχάνειν (τινός) – „a nimeri (pe cineva)". Exemplele selectate *infra* indică valorizarea acestei semnificaţii în descrierea confruntărilor marţiale, ἁμαρτάνειν intrând, într-o primă etapă a itinerarului său semantic, în categoria termenilor tehnici, specifici luptei eroilor, în jurul Troiei:

(1) […] τοῦ δ' Ἄντιφος αἰολοθώρηξ/ Πριαμίδης καθ' ὅμιλον ἀκόντισεν ὀξέϊ δουρί./ Τοῦ μὲν ἅμαρθ', ὃ δὲ Λεῦκον Ὀδυσσέος ἐσθλὸν ἑταῖρον („[…] dar fiul lui Priam, Antifos,/ Mândru cu platoşa-ncins, îl ochi în mulţime cu lancea;/ Ţinta-i greşi [ἅμαρθ' - ἅμαρτε], nimerind în vintre pe Leucos, tovarăş bun cu Ulise") – *Il*., 4.489-92.

(2) ἠὲ μέν' ἠέ σε δουρὶ κιχήσομαι, οὐδέ σέ φημι/ δηρὸν ἐμῆς ἀπὸ χειρὸς ἀλύξειν αἰπὺν ὄλεθρον./ ἦ ῥα καὶ ἔγχος ἀφῆκεν, ἑκὼν δ' ἡμάρτανε φωτός· („Stai, ori cu suliţa dau. De mâna mea n-ai să scapi lesne/ Şi-ndelungat, că pe loc te ajunge năprasnica moarte./ Zise şi lancea zvârlind, el nu-l nemeri [ἡμάρτανε] cu 'nadinsul") – *Il*., 10.370-2.

(3) ὅς ῥα τότ' Ἀτρεΐδεω Ἀγαμέμνονος ἀντίον ἦλθεν./ οἳ δ' ὅτε δὴ σχεδὸν ἦσαν ἐπ' ἀλλήλοισιν ἰόντες,/ Ἀτρεΐδης μὲν ἅμαρτε, παραὶ δέ οἱ ἐτράπετ' ἔγχος („Dânsul acuma-nainte-i ieşi lui Atrid Agamemnon/ Cum, împotrivă păşind, s-apropie unul de altul,/ Nu-l nimereşte [ἅμαρτε] Atrid şi suliţa-i vâjâie-alături") – *Il*., 11.231-3.

Dinamica semnificaţiei verbului ἁμαρτάνειν şi a derivaţilor săi urmează traiectoria, de altfel, previzibilă, concret – abstract *via* mecanisme stilistice de tip metaforic: ţinta ratată nu mai este un obiectiv cinegetic sau un combatant pe câmpul de luptă, ci o valoare morală, socială sau religioasă. J. M. Bremer (1969) aduce în discuţie evoluţia similară, paralelă a verbelor sinonime ἀλιτ(ρ)αίνω[1] – „a ieşi de pe drumul cel drept", „a se abate", „a rătăci", „a greşi", „a păcătui", cu sens sacerdotal, specializat „împotriva zeilor"; ἀμπλακίσκω – „a pierde", „a rata", „a comite o eroare"; σφάλλω/ σφάλεσθαι – „a cădea", „a se înşela", „a greşi"; concluzia fiind aceea că cele trei elemente fac parte din aceeaşi structură lexico-semantică, mutaţiile fiind determinate intra-lingvistic, la nivelul sistemului, sub influenţa uzualului ἁμαρτάνειν. Chiar dacă, iniţial, semnificaţia celor patru lexeme era neutră din punct de vedere etic, prezenţa unei nuanţe negative în formula semică („a rata", „a rătăci", „a pierde") permite deteriorarea sensului în direcţia unei semnificaţii exclusiv peiorative. Semanticienii identifică în mecanismele inovaţiilor semantice tendinţa eufemistă de a lexicaliza un conţinut negativ, pe care o confirmă dinamica unor termeni[2] ca μόχθημα – „muncă", μοχθέω – „a obosi" → „suferinţă" sau πονηρία – „boală", „suferinţă fizică" → πονηρός – „rău", „viclean". Nu excludem această ipoteză a desemnării *păcatului* prin intermediul unor elemente lexicale meliorative, evaluate pozitiv într-o primă fază a dinamicii lor.

[1] 'If *alitainein* did in fact originally mean *miss*, then it is striking that its semantic development pushed aside by the more common word *hamartanein*.' (*ibidem*, 27).
[2] În latină: *crīmen* – „decizie (juridică)" > „crimă" (Ernout & Meillet, 1967).

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

Cele dintâi atestări ale semnificaţiei abstracte îşi fac loc în textura discursului dramatic, coexistenţa celor două sensuri primar (concret), secundar (metaforic) generând ambiguizări decodabile contextual. *Threnos*-ul profetic al Cassandrei, personaj în *Agamemnon*, tragedia lui Eschil, actualizează această dublă ipostază semantică:

(1) ὑμνοῦσι δ΄ ὕμνον δώμασιν προσήμεναι/ πρώταρχον ἄτης? ἐν μέρει δ΄ ἀπέπτυσαν/ εὐνὰς ἀδελφοῦ τῷ πατοῦντι δυσμενεῖς./ ἥμαρτον, ἢ κυρῶ τι τοξότης τις ὥς;/ ἢ ψευδόμαντίς εἰμι θυροκόπος φλέδων;/ ἐκμαρτύρησον προυμόσας τό μ΄ εἰδέναι/ λόγῳ παλαιὰς τῶνδ΄ ἁμαρτίας δόμων. („pururi lipite de aceste ziduri, imnuie imnul despre cea dintâi fărădelege; pe urmă blestemă culcuşul fratelui, nemernic pentru cel care l-a pângărit. Am tras în ţintă cu săgeata sau am nimerit alături [ἥμαρτον]? Sunt o ghicitoare mincinoasă care bate şi sporovăieşte pe la porţi? Mărturiseşte, jură-te, că nu ai auzit nici un cuvânt despre păcatele [ἁμαρτίας] străvechi ale acestei case.") – 1191-7.

Pentru Sofocle şi Euripide ocurenţele binomului ἁμαρτάνω – ἁμαρτία sunt lipsite de fluctuaţii semantice, procesul cristalizării conţinuturilor abstracte în direcţia desemnării *culpei* şi a întregului spectru de sensuri aferente acestei categorii conceptuale, pare a fi pe deplin încheiat:

(2) ὅστις φόνους μοι καὶ γάμους καὶ συμφορὰς/ τοῦ σοῦ διῆκας στόματος, ἃς ἐγὼ τάλας/ ἤνεγκον ἄκων· θεοῖς γὰρ ἦν οὕτω φίλον,/ τάχ᾽ ἄν τι μηνίουσιν εἰς γένος πάλαι./ ἐπεὶ καθ᾽ αὑτόν γ᾽ οὐκ ἂν ἐξεύροις ἐμοὶ/ ἁμαρτίας ὄνειδος οὐδέν, ἀνθ᾽ ὅτου/ τάδ᾽ εἰς ἐμαυτὸν τοὺς ἐμούς θ᾽ ἡμάρτανον. („Nelegiuire, omoruri, fel/ şi chip, spurcate-mpreunări pe seama mea tu-mi pui/ dar, vai, silit am fost ca să le-ndur!/ au vrut-o zeii – ei! De mult cu ura lor, ei neamu-mi prigoneau. Nedrept mă-nvinuieşti/ de-a fi făcut nelegiuiri [ἡμάρτανον - ἁμαρτίας] potriva mea/ şi-a alor mei") – *O. C.*, 962-8.

(3) (ΟΔΥΣΣΕΥΣ) Δεινόν γε φωνεῖς· ἡ δ΄ ἁμαρτία τίς ἦν;/ (ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΣ) Ἦν σοὶ πιθόμενος τῷ τε σύμπαντι στρατῷ—/ (ΟΔΥΣΣΕΥΣ) Ἔπραξας ἔργον ποῖον ὦν οὔ σοι πρέπον;/ (ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΣ) Ἀπάταισιν αἰσχραῖς ἄνδρα καὶ δόλοις ἑλών./ (ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΣ) Τὴν ἁμαρτίαν/ αἰσχρὰν ἁμαρτὼν ἀναλαβεῖν πειράσομαι. („O. Ciudat vorbeşti! Greşeala [ἁμαρτία] care-ţi va fi fost? N. Că ţie m-am plecat, cum şi oştirii-ntregi. O. Şi fapta-ţi tu o crezi nevrednică? N. O, da! Ruşine mi-e că l-am momit prin vicleşug! […] N. Greşeală [ἁμαρτίαν] josnică eu am făcut [ἁμαρτὼν], voi încerca deci să o-ndrept.") – *Philoctet,* 1225-49.

(4) Ἀδικῶ· λαβεῖν χρή μ' ἀντὶ τοῦδε τοῦ κακοῦ/ ἄδικόν τι παρὰ σοῦ· καὶ γὰρ Ἀγαμέμνων πατὴρ ἀδίκως ἀθροίσας Ἑλλάδ' ἦλθ' ὑπ' Ἴλιον,/ οὐκ ἐξαμαρτὼν αὐτός, ἀλλ' ἁμαρτίαν/ τῆς σῆς γυναικὸς ἀδικίαν τ' ἰώμενος. (Am încălcat dreptatea. Deci, am să-ţi cer să fii nedrept şi tu, în apărarea celor săvârşite, căci Agamemnon, tatăl meu, n-a respectat dreptatea, când a strâns puterea tuturor hellenilor, mergând sub zidul Troiei; dar nu fiindcă el ar fi greşit [ἐξαμαρτὼν], ci pentru vindecarea răului ce ţi s-a tras din rătăcirile [ἁμαρτίαν] unei neveste păcătoase.) – *Orestes,* 646-50.

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

Particularizarea greşelii ca *ucidere*, recurentă în scrierile tragediografilor, are drept consecinţă dezvoltarea unei relaţii de incluziune hiponimică a lexemelor care denumesc *crima*, în structura lexicală coagulată în jurul hiperonimului ἁμαρτία:

(5) […] οὐκ ἔχοιμ΄ ἂν εἰκάσαι τάδε/ τὰ δῶρα, μείω δ΄ ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας./ τὰ πάντα γάρ τις ἐκχέας ἀνθ΄ αἵματος/ ἑνός—μάτην ὁ μόχθος· ὦδ΄ ἔχει λόγος. („N-am cum să preţuiesc aceste daruri, însă ştiu că sunt mai prejos decât păcatul [ἁμαρτίας] săvârşit. N-are decât să-şi verse cineva deodată bunurile toate, drept ispăşire pentr-un singur fir de sânge [αἵματος]; truda sa va fi zadarnică; acesta-i adevărul.") – *Choeforele*, 518-21.

(6) […] τούτῳ πιθόμενος τὴν τεκοῦσαν ἔκτανον./ Ἐκεῖνον ἡγεῖσθ' ἀνόσιον καὶ κτείνετε·/ ἐκεῖνος ἥμαρτ', οὐκ ἐγώ. Τί χρῆν με δρᾶν;/ Ἦ οὐκ ἀξιόχρεως ὁ θεὸς ἀναφέροντί μοι/ μίασμα λῦσαι. („[Apollo] m-a îndemnat şi am ucis-o [ἔκτανον] la porunca lui pe mama. Pe el să-l socoteşti lipsit de pietate, pe el să-l osândiţi la moarte, căci nu eu am greşit [ἥμαρτε], ci el. Ce trebuia să fac? Nu e destulă chezăşie zeul spre care se înalţă ruga mea, că mă va curăţi de pângărire?") – *Orestes*, 595-8.

Sângele vărsat (αἷμα) (5), *crima* (φόνος) (2), *uciderea* (κτείνειν) (6), *viclenia* (δόλος) (3), *lipsa de pietate* (ἀνόσιος) (6), *in extenso*, *greşeala*/ *păcatul* implică o încălcare a dreptăţii omeneşti şi divine, reflectată lexical prin frecvenţa corelaţiilor ἁμαρτία – ἀδικία („nedreptate") (4), ἁμαρτία – οὔ πρέπον („nu se cade") (3) sau ἁμαρτία – αἰσχρόν („ruşinos") (3). Asocierea ἁμαρτία – μίασμα (6) – „pată", *macula*, lărgeşte sfera semantică a termenului, pângărirea datorată delictului fiind ereditară şi, deci, molipsitoare. Semnalăm un transfer al noţiunilor de impuritate/ puritate de la sfera magico-religioasă la cea morală sau, mai degrabă, o interferenţă a celor două planuri, κάθαρσις-ul dincolo de valenţele sale strict ritualice[1], desemnând, potrivit lui Dodds „noţiunea unei purificări cvasi-fizice, susceptibilă de a se transforma prin infinitezimale nuanţări, în ideea mai profundă a ispăşirii păcatului" (1998, 42). Demnă de semnalat ar fi colocaţia ἁμαρτία – ἄτη[2] (1), nebunie temporară atribuită nu unor cauze fiziologice sau psihologice, ci unui factor extern, transcendent, daimonic (v. justificarea lui Oedip (2) sau acuzarea lui Apollo de către Oreste (6)). Relevant din acest punct de vedere este derivatul ἁμαρτίνοος – „rătăcit cu mintea", stare de tulburare a minţii specifică delirului sau corelaţia: ἁμαρτία – ἀτασταλία cu radical I.E. comun latinescului *stultus/ stolidus*, având aceeaşi semnificaţie: „prostie", „întunecare a minţii".

Încercând o cartografiere exactă a mentalului arhaic, E.R. Dodds (1998) dezvăluie modul în care elementele iraţionale sunt interpretate din perspectiva principiului de *overdetermination*, „drept inferenţă a vieţii omeneşti cu factori neumani care pun în firea omului ceva de natură să îi modifice gândirea şi comportamentul"

[1] „Ceremonii de purificare însoţesc viaţa omului în tot cursul ei. Impură este lăuza şi tot ce a atins-o, impur este şi copilul nou-născut, impur este mortul şi tot ce i-a stat în preajmă. […] purificările rituale erau necesare după vreun vis rău, după vreo întâmplare miraculoasă, la vindecarea după o boală, dacă atigeai jertfe destinate htonienilor" (Rohde 1985, 253).

[2] Analizată în detaliu, în capitolul *Apărarea lui Agamemnon*, Dodds (1998).

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

(*ibidem*: 35). De altfel, unul dintre conceptele cheie pentru succesiunea unor πράξεις pe scena tragică este cel de ἀνάγκη (2). Se delimitează, aşadar, o problemă de prim ordin a structurilor conceptuale arhaice privind determinarea gradului de responsabilitate implicată în ἁμαρτία.

Se configurează două direcţii care marchează evoluţia noţiunii de asumare a culpei:

1. Când termenul este impregnat de ideea intenţionalităţii, culpa fiind voluntară.
2. Când termenul desemnează greşeala involuntară, motivată de factori externi (δαίμονες, τύχη), « dans ces conditions, ce n'est pas la pleine volonté du sujet, ce n'est pas l'individu en tant que tel qui est le facteur du délit : le délit existe en dehor de lui, le délit est objectif. » (Gernet 1917, 305).

Potrivit lui L. Gernet, abia din a doua jumătate a secolului IV a. Chr., o dată cu reconfigurarea valorilor morale tradiţionale, ἁμαρτία dezvoltă trăsătura semantică [+ voluntar], prezentă *in nuce* în variantele iniţiale: « une pensée nouvelle se dégage, s'atteste dans le plein régime de la cité: celle de la nature humaine, de l'ἀνθρωπίνη φύσις […]. En même temps que l'individu s'affirme, l'homme se detache ou l'engageaient et le retenaient les δαίμονες. » (1917, 336).

Polisemantismul verbului ἁμαρτάνειν este valorizat şi în dialogurile platoniciene, prin alternanţa semnificaţiilor. Platon foloseşte acelaşi verb pentru a desemna eroarea dialectică, fără nuanţe morale, a personajelor implicate în discuţie:

> Πῶς οὖν οὐχ ἁμαρτάνετε νυνὶ καὶ τἀναντία ὑμῖν αὐτοῖς λέγετε φάσκοντες αὖ τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας δεῖν τὰ αὐτὰ πράττειν. („Nu e limpede că greşiţi [ἁμαρτάνετε] acum afirmând lucruri contrare vouă înşivă, când susţineţi că bărbaţii şi femeile trebuie să aibă aceeaşi îndeletnicire.") – *Rsp*., 453c.

După cum, contextele în care interesul este orientat spre evaluarea etică a acţiunilor umane sunt marcate de frecvenţa aceluiaşi verb, dar şi a derivaţilor ἁμαρτία/ ἁμάρτημα. Colocaţia ἁμαρτία – ἀδικία este o constantă a discursului penal, dezvoltând la nivel semantic o relaţie de identitate a lexemelor:

> […] ἄδικοι δὲ κερδανοῦμέν τε καὶ λισσόμενοι ὑπερβαίνοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, πείθοντες αὐτοὺς ἀζήμιοι ἀπαλλάξομεν. („Dimpotrivă, nedrepţi [ἄδικοι] fiind, vom profita şi deopotrivă rugându-ne lor şi mai abitir păcătuind [ἁμαρτάνοντες], îi vom îndupleca pe zei şi vom scăpa nevătămaţi.") – *Rsp*., 366a.

> […] οἳ δ' ἂν τὰ ἔσχατα ἀδικήσωσι [...] διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰ μέγιστα καὶ ὀδυνηρότατα καὶ φοβερώτατα πάθη πάσχοντας τὸν ἀεὶ χρόνον […] ἐκεῖ ἐν Ἅιδου ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. („Dar cei care au săvârşit cele mai grave nedreptăţi [ἀδικήσωσι] […] din cauza fărădelegilor [ἁμαρτίας] lor îndură pentru veşnicie cele mai mari, mai dureroase şi mai cumplite suferinţe […] în locaşul lui Hades.") – *Gorg*., 525c.

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

Dacă pentru Platon, δικαιοσύνη - *dreptatea*, ca ipostază a virtuţii, este inclusă, în categoria BINELUI (ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ), ἀδικία şi, implicit, ἁμαρτία sunt circumscrise categoriei RĂULUI (ΤΟ ΚΑΚΟΝ), sistemul virtute – păcat cunoscând o reprezentare perfect simetrică:

> […] εὐδαιμονέστατος μὲν ἄρα ὁ μὴ ἔχων κακίαν ἐν ψυχῇ, ἐπειδὴ τοῦτο μέγιστον τῶν κακῶν ἐφάνη. […]κάκιστα ἄρα ζῇ ὁ ἔχων ἀδικίαν. („Deci cel mai fericit om este cel ce nu are în el răul [κακίαν] sufletesc, deoarece s-a văzut că acesta din urmă este cel mai mare dintre ele. Cel mai rău trăieşte cel ce poartă cu el nedreptatea [ἀδικίαν]") – *Gorg*., 478e.

Formula „ἐν ψυχῇ" întăreşte semnificaţia centrală, prototipică a termenului, ἁμαρτία desemnând *greşeala*/ *păcatul* ca manifestare a nedreptăţii şi, deci, a răului, la nivel sufletesc. Plasarea „în oglindă" a conceptelor permite articularea unui raţionament invers. Una dintre descrierile virtuţii, în manieră platoniciană, este starea de „τάξις" şi „κόσμος" a sufletului, conform cu *dreptatea* (δικαιοσύνη) şi *cumpătarea* (σωφροσύνη) – surse ale înfrânării şi controlului asupra plăcerilor/ dorinţelor. La pol opus, ἁμαρτία/ ἁμάρτημα sunt expresii ale nedreptăţii (ἀδικία) manifestate „psihic" ca dezordine lăuntrică şi tiranie a patimilor:

> Νῦν δή σοι τό τε δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον, ὅ γε ἐγὼ λέγω, σαφῶς ἂν διορισαίμην οὐδὲν ποικίλλων. τὴν γὰρ τοῦ θυμοῦ καὶ φόβου καὶ ἡδονῆς καὶ λύπης καὶ φθόνων καὶ ἐπιθυμιῶν ἐν ψυχῇ τυραννίδα. („Acum sunt în stare să-ţi desluşesc clar şi fără ocoluri ce înţeleg prin dreptate şi nedreptate. Numesc nedreptate tirania ce o exercită asupra sufletului mânia, temerea, poftele, mâhnirea şi celelalte patimi.") – *Legile*, 863e.

De altfel, Platon propune în cartea a IX-a a *Legilor* (863b-c) o etiologie tripartită a păcatului, insistând asupra cauzelor interne ale *hamartiei*: θυμός (mânia), ἡδονή (plăcerea) şi ἄγνοια (neştiinţa). Fiind, în esenţă, o categorie proteică, poliparadigmatică, ἁμαρτία cunoaşte o serie de ipostazieri, cele mai severe fiind sacrilegiul („ἱεροσυλία")[1], insulta la adresa zeilor[2] („τὰ περὶ θεούς")[3], furtul de cele sfinte („ἱερῶν κλοπή")[4]. Urmează delictul îndreptat împotriva cetăţii („τὰ περὶ τῆς πολιτείας")[5], dar şi a magistraţilor („εἰς ἀρχόντας")[6], ierarhia fiind completată cu

[1] *Phaid.*, 113d-e.
[2] Remarcăm uzitarea cu predilecţie a sensului religios al termenului mai ales la tragici, crima εἰς θεόν declanşând adesea consecinţe nefaste. Un argument lexical ar fi semnificaţia derivatului ἁμαρτολός – *blestemat*, regăsită în formulele epitafice ale ucigaşilor: „ἁμαρτολοὶ ἔστωσαν θεῶν πάντων" sau „ἁμαρτολός ἔστω εἰς τοὺς θεοὺς ἅπαντας" (*apud* Gernet 1917, 313). Reacţia fatală a zeilor, blestemul, se perpetuează *a posteriori*, spre celelalte generaţii, ἁμαρτία evocând deopotrivă ideea transmiterii succesive a răului, pedeapsa afectând descendenţii „păcătosului", dacă vina nu este răscumpărată în timpul vieţii.
[3] *Legile*, 856b.
[4] *Euthyph.*, 5d-e.
[5] *Legile*, 865b.
[6] *Ibidem*, 885a.

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

delictul strict moral, ἁμαρτία/ ἁμαρτάνω desemnând greşeala comisă faţă de părinţi („εἰς δὲ γονέας”)[1], prin acte de violenţă sau uciderі („φόνος”)[2].

Distincţia între culpa voluntară şi cea involuntară („τὰ μὲν ἑκούσια δή, τὰ δ' ἀκούσια”)[3] nu intră în dezacord, din punctul nostru de vedere, cu ceea ce Adkins numea „paradoxul socratic” (1960, 304): „ἐπί γε τὰ κακὰ οὐδεὶς ἑκὼν ἔρχεται” („nimeni nu recurge cu dinadinsul la cele rele”)[4], principiu pe care, de altfel, Platon îl aşază la temelia sistemului său etic. Completarea „οὐδ΄ ἔστι τοῦτο ἐν ἀνθρώπου φύσει” („acest lucru [răul/ alegerea răului] nici nu este în firea omului”)[5] este esenţială, întrucât mută argumentul din planul juridic, în cel ontologic. Lămuritor este pasajul din *Menon:*

> […] οὐκοῦν δῆλον ὅτι οὗτοι μὲν οὐ τῶν κακῶν ἐπιθυμοῦσιν, οἱ ἀγνοοῦντες αὐτά, ἀλλὰ ἐκείνων ἃ ᾤοντο ἀγαθὰ εἶναι, ἔστιν δὲ ταῦτά γε κακά: ὥστε οἱ ἀγνοοῦντες αὐτὰ καὶ οἰόμενοι ἀγαθὰ εἶναι δῆλον ὅτι τῶν ἀγαθῶν ἐπιθυμοῦσιν. […] οὐκ ἄρα βούλεται […] τὰ κακὰ οὐδείς. („Atunci e limpede că aceştia nu doresc lucrurile rele, pe care nici nu le recunosc ca rele, ci lucrurile pe care ei le cred bune, măcar că sunt rele. E limpede astfel că cei care nu-şi dau seama că lucrurile rele sunt rele şi cred că sunt bune, doresc, de fapt, lucrurile bune. […] prin urmare, nimeni nu vrea […] lucrurile rele.”) – 77d-e.

Firea omului refuză, aşadar, răul cu toate manifestările sale. *Hamartía* voluntară are ca sursă confuzia, neştiinţa sau, dacă ar fi să aducem în discuţie etimologia pe care o propune A. Ebeling (1871), uitarea[6]. Argumentul cauzelor ontologice ale greşelii/ păcatului va fi ulterior nuanţat şi îmbogăţit cu noi valenţe, aşa cum vom vedea în itinerarul nostru lingvistic, în context creştin.[7]

Enunţarea principiului virtuţii văzută ca *medietate* este pentru Aristotel un pretext pentru coexistenţa semnificaţiilor abstractă şi concretă ale verbului ἁμαρτάνειν. Identitatea semantică „a rata ţinta”, „a nu nimeri”/ „a greşi” se dovedeşte a fi un instrument lingvistic favorabil reprezentării geometrice a axei virtute – viciu. Ἀρετή – *virtutea* ocupă o poziţie mediană pe scala axiological aristotelică, fiind o medietate („μεσότης”), delimitată de cele două extreme: insuficienţa („ἔλλειψις”) şi excesul („ὑπερβολή”) şi conceptualizată, în acelaşi timp, ca „ţintă a măsurii juste”: „στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου”[8]. Marcarea ei înseamnă poziţionarea în punctul median al echilibrului valoric, invers, acţiunea de „a nu nimeri”, de „a rătăci” este echivalentă erorii, greşelii şi dezechilibrului pe care îl poate aduce viciul, ἁμαρτία semnificând o „ratare” a standardului excelenţei umane:

---

[1] *Ibidem*.
[2] *Phaid.*, *ibidem*.
[3] *Legile*, 861e.
[4] *Prot.*, 358d.
[5] *Ibidem*.
[6] A. Ebeling argumentează semnificaţia termenului ἁμαρτία, luând ca reper etimologic înrudirea cu radicalul sanscrit *sṃr* – „a-şi aminti”, compus cu *a* privativ, *asṃrta* – „a nu-şi aminti”, „a uita” (*ibidem*, 92).
[7] V. Pledoaria Sf. Maxim Mărturisitorul în *Quaestiones ad Talasium*, *P.G.* 90.
[8] *E. N.*, 1106b.

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

> […] ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολλαχῶς ἔστιν τὸ δὲ κατορθοῦν μοναχῶς (διὸ καὶ τὸ μὲν ῥᾴδιον τὸ δὲ χαλεπόν, ῥᾴδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ, χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν)· („[…] să adăugăm că se poate greşi [ἁμαρτάνειν] în multe feluri, dar există un singur fel de a proceda bine; de aceea primul lucru e uşor, celălalt, dificil, uşor să greşeşti ţinta [τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ], greu s-o atingi") – *E. N.*, 1106b.

Un alt reper semantic în descrierea *viciului* este sugerat prin contrastul ὀρθότης – ἁμαρτία, eroarea nefiind doar o abatere de la *via media, regia,* ci şi o încălcare a principiului rectitudinii. Pentru Aristotel „bucuria pentru nenorocirea cuiva" („ἐπιχαιρεκακία"), „impudoarea" („ἀναισχυντία"), „invidia" („φθόνος"), „adulterul" („μοιχεία"), „furtul" („κλοπή") „homicidul" („ἀνδροφονία") sunt rele în sine[1]. Acestor delicte nu li se aplică grila medietăţii, întrucât:

> […] οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ᾽ ἀεὶ ἁμαρτάνειν· („în ce le priveşte, nu poate exista niciodată rectitudine [κατορθοῦν], ci numai eroare [ἁμαρτάνειν]") – *ibidem.*

În privinţa gradului de responsabilitate, Aristotel încearcă o conciliere a celor două perspective, aşezând ἁμαρτία/ ἁμάρτημα, între ἀτύχημα şi ἀδίκημα: când prejudiciul se produce într-un mod cu totul neprevăzut, este vorba despre un accident nefericit (ἀτύχημα); când însă nu este neprevăzut, dar se acţionează fără intenţia de a face rău, este vorba de o simplă greşeală (ἁμάρτημα); când se acţionează în cunoştinţă de cauză, actul comis este un act nedrept (ἀδίκημα).[2] Luând drept criteriu intenţionalitatea, doar ἀτύχημα şi ἁμάρτημα au ca sursă ignoranţa, dar, în timp ce în primul caz subiectul nu este responsabil de ignoranţa sa, în al doilea, cauza necunoaşterii se află în el însuşi. De altfel, Stagiritul eludează cauzalitatea externă, limitând etiologia culpei prin plasarea ei la nivelul liberului arbitru:

> […] ἐφ᾽ ἡμῖν δὴ καὶ ἡ ἀρετή, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία. ἐν οἷς γὰρ ἐφ᾽ ἡμῖν τὸ πράττειν, καὶ τὸ μὴ πράττειν („de noi depind deci şi virtutea şi viciul. Căci acolo unde de noi depinde să acţionăm, tot de noi depinde şi să nu acţionăm") – *E. N.*, 1113b.

Modul în care este conceptualizată categoria axiologică AMAPTIA în spaţiul mental şi cultural al antichităţii eline, poate fi sintetizat în următorul scenariu:

a) Poate fi voluntară sau involuntară (cu implicarea cauzalităţii transcendente δαίμονες, τύχη, mai ales în context arhaic).

b) Este orientată împotriva divinităţii sau a oamenilor (la nivelul unei comunităţi largi – cetatea, la nivelul unei comunităţi restrânse – familia).

c) Are o dimensiune penală, atrage pedeapsa divină/ umană (cadrul legal).

d) Are efect exterior sub forma prejudiciului creat, dar, mai ales interior ca μίασμα – pângărire, boală molipsitoare şi ereditară.

[1] „πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι" – *ibidem*, 1107a.
[2] *Ibidem*, 1135b.

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

e) Există posibilitatea eliberării de consecinţele sale nefaste, prin purificări cu valenţe expiatoare (kathartică).

Modelul axiologic propus se reconfigurează însă o dată cu asimilarea şi convertirea sa în contextul cristalizării unei noi *forma mentis* în spaţiul cultural al antichităţii târzii, cea a „umanismului creştin" (H.-I. Marrou 1996, 21).

2. AMAPTIA *post Christum* – specializări semantice

Ocurenţele nou-testamentare ale lexemului păstrează axa semantică trasată până acum, validând, în acelaşi timp, un proces activ de specializare a sensului. Ἁμαρτία desemnează în acest context exclusiv *păcatul,* ca termen tehnic al vocabularului axiologic. Procesul de restrângere începe încă din perioada elenistică a traducerii *Septuagintei*, tălmăcitorii textelor ebraice învestind termenul grec cu nuanţe moral-religioase. Relevante sunt pasajele penale din cărţile normative ale *Pentateuhului*:

(1) […] καὶ δικαιοσύνην διατηρῶν καὶ ἔλεος εἰς χιλιάδας, ἀφαιρῶν ἀνομίας καὶ ἀδικίας καὶ ἁμαρτίας, καὶ οὐ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον, ἐπάγων ἀνομίας πατέρων ἐπὶ τέκνα καὶ ἐπὶ τέκνα τέκνων, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν („Care păzeşte adevărul şi arată milă la mii de neamuri; Care iartă vina şi răzvrătirea şi păcatul [ἁμαρτίας], dar nu lasă nepedepsit pe cel ce păcătuieşte; Care pentru păcatele părinţilor pedepseşte pe copii şi pe copiii copiilor până la al treilea şi al patrulea neam!") – *Ieşirea*, 34.7.

(2) […] καὶ τὸν μόσχον τὸν περὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τὸν χίμαρον τὸν περὶ τῆς ἁμαρτίας, ὧν τὸ αἷμα εἰσηνέχθη ἐξιλάσασθαι ἐν τῷ ἁγίῳ, ἐξοίσουσιν αὐτὰ ἔξω τῆς παρεμβολῆς καὶ κατακαύσουσιν αὐτὰ ἐν πυρί, καί τὰ δέρματα αὐτῶν καὶ τὰ κρέα αὐτῶν καὶ τὴν κόπρον αὐτῶν („Iar viţelul de jertfă pentru păcat [ἁμαρτίας] şi ţapul de jertfă pentru păcat al căror sânge a fost adus înăuntru pentru curăţirea locaşului sfânt, să se scoată afară din tabără şi să se ardă în foc pielea lor, carnea lor şi necurăţenia lor") – *Levitic*, 16.27.

(3) […] καὶ ἐξιλάσεται περὶ αὐτοῦ ὁ ἱερεὺς ἐν τῷ κριῷ τῆς πλημμελείας ἔναντι Κυρίου περὶ τῆς ἁμαρτίας, ἧς ἥμαρτε, καὶ ἀφεθήσεται αὐτῷ ἡ ἁμαρτία, ἣν ἥμαρτεν. („Şi preotul îl va curăţi de păcatul [ἁμαρτίας] lui înaintea Domnului cu berbecul cel pentru vină şi i se va ierta lui păcatul [ἁμαρτία] pe care l-a făcut [ἥμαρτεν].") – *Levitic*, 19.22.

(4) Οὐκ ἐμμενεῖ μάρτυς εἷς μαρτυρῆσαι κατὰ ἀνθρώπου κατὰ πᾶσαν ἀδικίαν καὶ κατὰ πᾶν ἁμάρτημα καὶ κατὰ πᾶσαν ἁμαρτίαν, ἣν ἐὰν ἁμάρτῃ· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ ἐπὶ στόματος τριῶν μαρτύρων στήσεται πᾶν ῥῆμα. („Nu ajunge numai un martor pentru a vădi pe cineva de vreo vină sau de vreo nelegiuire sau de vreun păcat [ἁμαρτίαν] de care s-ar fi făcut vinovat [ἁμάρτῃ], ci orice pricină să se dovedească prin spusa a doi sau trei martori.") – *Deuteronom*, 19.15.

Identificăm actualizarea celor două coordonate anticipate în perioada clasică: cea juridică, prin corelaţia ἁμαρτία – ἀδικία/ ἀνομία (1), (4), cea mistico-religioasă, prin colocaţiile ἁμαρτία – ἐξιλασμός (2), (3), amintind, fără îndoială, de *katharsis*-ul miasmei pe care eroul tragic o purta adesea. Asumarea deplină a schemelor cognitive

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

anterioare determină în plan semantic prezenţa unui continuum de semnificaţie; la nivelul *Noului Testament*, ἁμαρτία este manifestare a RĂULUI:

Opus binelui:

Εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστιν. („Aşadar, cel ce ştie să facă binele [καλὸν] şi nu-l face, păcat [ἁμαρτία] îşi este sieşi.") – *Iacob,* 4.17. Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν**,** ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω […] βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσίν μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσίν μου. („Căci nu fac binele [ἀγαθόν] pe care-l vreau, ci răul [κακὸν] pe care nu-l vreau, pe acela îl săvârşesc […] dar în mădularele mele o altă lege văd că se luptă cu legea minţii mele şi rob mă face legii păcatului [ἁμαρτίας], care este în mădularele mele." – *Romani,* 7.19,23).

Opus dreptăţii/ legii:

Ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν. („Morţi fiind păcatelor [ἁμαρτίαις], să-i vieţuim dreptăţii [δικαιοσύνῃ].") – 1 *Petru,* 2.24. Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ, καὶ ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. („Tot cel ce săvârşeşte păcatul [ἁμαρτίαν] săvârşeşte şi fărădelegea [ἀνομίαν]; păcatul [ἁμαρτία] e fărădelegea [ἀνομία].") –1 *Ioan,* 3.4.

Opus adevărului:

Ἀδελφοί μου, ἐάν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας καὶ ἐπιστρέψῃ τις αὐτόν,γινωσκέτω ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ σώσει ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ θανάτου καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. („Fraţii mei, dacă vreunul din voi se va rătăci de la adevăr [ἀληθείας] şi cineva îl va întoarce să ştie el că cel ce l-a întors pe păcătos din rătăcirea căii lui îşi va mântui sufletul din moarte şi mulţime de păcate [ἁμαρτιῶν] îşi va acoperi.") – *Iacob,* 5.19-20.

Opus libertăţii:

Αμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστιν τῆς ἁμαρτίας. („Adevăr, adevăr vă spun: Tot cel ce face păcatul [ἁμαρτίαν], păcatului îi este rob [δοῦλός].") – *Ioan,* 8.34.

Opus curăţiei:

Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις· σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει. („Nu-ţi pune degrabă mâinile peste nimeni, nici nu te face părtaş la păcatele [ἁμαρτίαις]altora; Păstrează-te curat [ἁγνὸν]".) – 1 *Timotei,* 5.22. Τὸ αἷμα Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. („Sângele lui Iisus, Fiul Său, ne curăţeşte [καθαρίζει] pe noi de tot păcatul [ἁμαρτίας].") – 1 *Ioan,* 1.7.

În încercarea de a identifica etimonul termenului, P. Chantraine lansează ipoteza unei compuneri cu *α* privativ, una din trăsăturile sale semice fiind *lipsa, absenţa, privarea* (*de*). Se delimitează, aşadar, o dominantă a noului model cognitiv, cel puţin la nivel nou-testamentar, în congruenţă cu argumentul lingvistic: păcatul, ca manifestare a răului, nu poate avea consistenţă ontologică, de vreme ce nu este decât

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

absenţă a *binelui, dreptăţii, adevărului, libertăţii, curăţiei*. Lexiconul patristic nuanţează configuraţia conceptuală şi, implicit semantică, prin identificarea cauzelor *hamartiei*. *Ab initio*, este anulată polemica asumării responsabilităţii, ἁμαρτία „originating in men's free will" (*LPL*); chiar dacă există posibilitatea unor imixtiuni daimonice, ele nu se pot manifesta decât sinergic „through human and diabolic interaction" (*LPL*), cauzalitatea exclusiv transcendentă, nefiind admisă. Noul model etiologic, de sorginte platoniciană, fundamentat pe „internalizarea conştiinţei" (Dodds 1998, 42), identifică trei cauze primare: *ignoranţa* – „through ignorance and weakeness", *mândria* – „through pride and disobediance", *plăcerea* – „through addiction to material pleasures" (*LPL*). Asistăm la un proces de conturare a unui model cognitiv creştin, prin recuperarea şi nuanţarea celui clasic, într-un restaurator *mélange* intercultural.

Există însă note particulare; una dintre ele vizează modul în care se organizează categoria axiologică AMAPTIA. În tratatul de morală practică *Περὶ τῶν ὀκτὼ τῆς πονηρὰς πνευμάτων* (capitolul *Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν*), Ioan Damaschinul (secolul VII) descrie în continuarea virtuţilor, ierarhia păcatelor, ἁμαρτίαι fiind clasificate aidoma ἀρεταί, în ψυχικαὶ καὶ σωματικαί (sufleteşti şi trupeşti)[1]. Colocaţia ἁμαρτία – πάθος actualizată în textul lui Ioan din Damasc, este un *koinos topos* al literaturii patristice cu conţinut etic. Sinonimia celor doi termeni are drept efect extensia ariei

[1] „Ὀφείλομεν οὖν εἰπεῖν, καὶ περὶ τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν, ἤγουν παθῶν· καὶ ψυχικὰ μέν εἰσι πάθη ταῦτα, λήθη, ῥᾳθυμία, καὶ ἄγνοια· ὑφ' ὧν δηλαδὴ τῶν παθῶν τούτων ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, ἤτοι ὁ νοῦς, σκοτιζόμενος, κυριεύεται ὑπὸ πάντων τῶν παθῶν, ἅτινά εἰσι ταῦτα, ἀσέβεια, κακοδοξία, ἤγουν πᾶσα αἵρεσις, βλασφημία, θυμὸς, ὀργὴ, πικρία, ὀξυχολία, μισανθρωπία, μνησικακία, καταλαλία, κατάκρισις, λύπη ἄλογος, φόβος, δειλία, ἔρις, ζῆλος, φθόνος, κενοδοξία, ὑπερηφανία, ὑπόκρισις, ψεῦδος, ἀπιστία, πλεονεξία, φιλοϋλία, προσπάθεια, σχέσις γηΐνων, ἀκηδία, μικροψυχία, ἀχαριστία, γογγυσμὸς, τύφος, οἴησις, σοβαρότης, ἀλαζονεία, φιλαρχία, ἀνθρωπαρέσκεια, δολιότης, ἀναίδεια, ἀναισθησία, κολακεία, ὑπουλότης, εἰρωνεία, διψυχία, αἱ συγκαταθέσεις τῶν ἁμαρτημάτων ἐκ τοῦ παθητικοῦ μέρους, καὶ ἡ συνεχὴς τούτων μελέτη, πλάνη λογισμῶν, φιλαυτία ἡ τῶν κακῶν γεννήτρια, καὶ ἡ ῥίζα πάντων τῶν κακῶν φλαιμαργία, τρυφὴ, μέθη, λαθροφαγία, φιληδονία ποικίλη, πορνεία, μοιχεία, ἀσέλγεια, ἀκαθαρσία, αἱμομιξία, παιδοφθορία, κτηνοβατία, ἐπιθυμίαι κακαὶ, καὶ πάντα τὰ παρὰ φύσιν καὶ αἰσχρὰ πάθη, κλεψία, ἱεροσυλία, λῃστεία, φόνος […].

„Dar acum trebuie să vorbim şi despre păcatele sufleteşti şi trupeşti, adică despre patimi. Patimi sufleteşti sunt acestea: uitarea, nepăsarea şi neştiinţa. Când ochiul sufletului, sau mintea, e întunecat de acestea trei, e luat apoi în stapânire de toate patimile care sunt acestea: neevlavia, credinţa strâmbă sau toată erezia, blasfemia, iuţimea, mânia, amărăciunea, înfurierea năpraznică, ura de oameni, pomenirea răului, vorbirea de rău, osândirea, întristarea fără temei, frica, laşitatea, cearta, rivalitatea, pizma, slava deşartă, mândria, făţărnicia, minciuna, necredinţa, zgârcenia, iubirea de materie, împătimirea, afecţiunea pentru cele pământesti, trândăvia, micimea de suflet, nemulţumirea, cârtirea, înfumurarea, părerea de sine, trufia, îngâmfarea, iubirea de stăpânire, dorinţa de a plăcea oamenilor, viclenia, neruşinarea, nesimţirea, linguşirea, înşelăciunea, ironia, duplicitatea, învoirea cu păcatele părţii pătimaşe şi gândirea deasă la ele, rătăcirea gândurilor, iubirea de sine, care e maica şi rădăcina tuturor relelor, iubirea de argint, reaua năravire şi răutatea. Iar patimi trupeşti sunt: lăcomia pântecelui, nesăturarea, desfătarea, beţia, mâncarea pe ascuns, iubirea de plăceri felurite, curvia, preacurvia, desfrâul, necurăţia, amestecarea sângelui (incestul), stricarea pruncilor, împreunarea cu dobitoacele, poftele rele şi toate patimile urâte şi potrivnice firii, furtul, jefuirea celor sfinte (sacrilegiul), hoţia, uciderea […]." – *P.G.*, 95.

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

semantice a păcatului, prin asocieri *păcat – boală*/ *păcat – suferinţă* deopotrivă cu delimitarea unui vocabular al termenilor tehnici: πάθος/ πάθημα fiind recurenţi în orice scriere creştină de morală practică. Argumentul lingvistic este revelator pentru marcarea pe axa conceptuală *Moralia* a unor repere fundamentale: dacă pentru Aristotel virtutea (ἀρετή) ca manifestare a Binelui (ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ) are valenţe eudaimonice, păcatul (ἁμαρτία) ca manifestare a răului (ΤΟ ΚΑΚΟΝ) nu poate fi decât „patologic".

3. Concluzii

Analiza semantică diacronică a lexemului ἁμαρτία confirmă concluziile enunţate de cercetarea lingvistică. În primul rând, apartenenţa la categoria abstractelor implică glisajul semantic şi conţinutul instabil, variaţia fiind determinată de permanenta modelizare socio-culturală a referenţilor denotaţi. Investigaţia dinamicii sale constante, de-a lungul perioadelor istorice arhaică, clasică şi postclasică, atestă reflectarea în planul lexicului a mutaţiilor la nivelul structurilor mentale, ἁμαρτία fiind unul dintre termenii cu grad ridicat de specificitate.

Itinerarul său semantic este similar pandantului ἀρετή. Stabilitatea sensurilor abstracte este favorizată de travaliul creator al tragediografilor: ἀρετή, ca excelenţă umană este incongruentă cu scena tragică, spre deosebire de ἁμαρτία; *ratarea*, *eşecul*, *eroarea, rătăcirea* şi, în cele din urmă, *păcatul* intrând în categoria elementelor definitorii pentru profilul eroului tragediei. Gândirea filosofică polarizează universul etic, aşezând în relaţie cele două concepte, prin proliferarea perechilor antonimice: ἀγαθός – κακός, δικαιοσύνη – ἀδικία, νόμος – ἀνομία. Modelul etiologic platonician al celor trei cauze ale *hamartiei* – θυμός („mânia"), ἡδονή („plăcerea") şi ἄγνοια („neştiinţa"), alături de principiul aristotelic al medietăţii pregătesc instrumentarul conceptual şi lexical asumat ulterior de întreaga gândire patristică.

Ocurenţele termenului la nivelul discursului postclasic creştin atestă încheierea procesului de specializare a sensului, dar şi de nuanţare a trăsăturilor semantice, prin implicarea dimensiunii religioase.

Referinţe bibliografice

Bailly, Anatole. 2000. *Dictionnaire Grec-Français*. Paris: Hachette. [*DGF*].
Bremer, Jan Maarten. 1969. *Hamartia. Tragic Error in the Poetics of Aristotle and in Greek Tragedy*. Amsterdam: A. M. Hakkert Publisher.
Chantraine, Pierre. 1968. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Paris: Klincksieck. [*DELG*].
Dodds, Eric Robertson. 1988. *Grecii şi iraţionalul*. În românește de Catrinel Pleşu. Iaşi: Editura Polirom.
Ebeling, E. (ed.). 1885. *Lexicon Homericum*. London: Williams & Norgate.
Ernout, Alfred, Meillet, Antoine. 1951. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris: Klincksieck.
Eschil. 1979. *Orestia*. În românește de Alexandru Miran. Bucureşti: Editura Univers.
Euripide. 1996. *Rhesos. Troienele. Andromache. Helena. Orestes. Heraklizii.* În românește de Alexandru Miran. Bucureşti: Editura Univers.
Gernet, Louis. 1917. *Recherches sur le développement de la pensée juridique et morale en Grèce*. Paris: Ernest Leroux.
Homer. 1928. *The Iliad I*. London: William Heinemann LTD.

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

Homer. 1999. *Iliada*. În românește de George Murnu. Bucureşti: Editura Teora.
Ioan Damaschin. 1993. *Dogmatica*. În românește de Dumitru Fecioru. Bucureşti: Editura Scripta.
Ioannis Damascenus. 1864. *Opera omnia*. În J.-P. Migne (ed.). *Patrologia Graeca*, XCV. Paris: Petit-Monrouge.
Liddell, H. G., Scott, R. 1996. *Greek – English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press. [*LSJ*].
Lampe, D.D. 1961. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press. [*LPL*].
Marrou, Henri-Irénée. 1996. *Patristică şi umanism.* În românește de Cristina Popescu, Costin Popescu. Bucureşti: Editura Meridiane.
Platon. 1975. *Opere*, I. În românește de Francisca Băltăceanu et al. Bucureşti: Editura Platon. 1976. *Opere*, II. În românește de Petru Creţia et al. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Platon. 1978. *Opere*, III. În românește de Gabriel Liiceanu, Simina Noica. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Platon. 1983. *Opere*, IV. În românește de Petru Creţia, Gabriel Liiceanu. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Platon. 1986. *Opere*, V. În românește de Andrei Cornea. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Platon. 1989. *Opere*, VI. În românește de Constantin Noica et al. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Platon. 1993. *Opere*, VII. În românește de Andrei Cornea, Cătălin Partenie. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Rahlfs, A. (ed.). (1979). *Septuaginta*. Sttutgart: Deutsche Bibelgesellshaft.
Rohde, Erwin. 1985. *Psyche*. În românește de Mircea Popescu. Bucureşti: Editura Meridiane.
Sofocle. (1965). *Teatru*, vol. I, II (Trad. G. Fotino). Bucureşti: Editura pentru Literatură.

BDD-A31424 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)